

FORM AND MATTER, Themes in Contemporary Metaphysics

Ed. David S. Oderberg. Oxford, Blackwell Publishers 1999. 119 s.

Díky řadě překladů a výkladů je český a slovenský čtenář poměrně dobře obeznámen s těmi autory současné analytické filosofie, kteří se zabývají epistemologií, logickou sémantikou, filosofií vědy, filosofií mysli či filosofickou logikou. Daleko méně však metafyzikou. Může tak vzniknout obraz, že dnešní britská a americká analytická filosofie má k metafyzice a potažmo k aristotelskému způsobu uvažování, které začíná „bezostyšně“ filosofovat od jsoucna, přeziravý vztah. Že by toto přesvědčení bylo přinejmenším zavádějící, částečně dokázala svým systematickým výkladem a svými referencemi kniha Petra Koláře *Argumenty filosofické logiky* (někteří jím zmiňovaní autoři figurují i v našem sborníku) a plně to dokazuje sborníček šesti studií, který se jmenuje *Form and Matter, Themes in contemporary metaphysics* (Oxford, Blackwell Publishers, 1999). Uvedené eseje, z nichž tři jsou napsány autory britskými a tři americkými, byly předneseny na konferenci *Ratio*, která se konala na *University of Reading* v dubnu roku 1997.

Samotný titul naznačuje dvojí. Ve sborníku nalezneme články, které se týkají dvou základních pojmů Aristotelské metafyziky – formy a látky. Za druhé, ze samotného Oderbergova úvodu ke statím je zřejmé, že aristotelská filosofie (převážně metafyzika) či lépe aristotelská tradice nebude v této knize traktována primárně způsobem historicko-exegetickým, ale naopak, bude využívána k řešení problémů aktuálních, často v konfrontaci s různými typy tolik rozšířeného redukcionismu a nominalismu. V šesti esejích se řeší otázky týkající se problémů substance (první dva eseje), filosofie mysli (zejména její metafyzické aspekty), povahy smíšení, problému materiální konstituce či toho, co to (konceptuálně) znamená být živým jsoucnem. Jak ukazují samotné články, některá řešení, ve větší či menší míře, přihlížejí ke stavu vědeckého bádání, a to v oborech, jako je např. kvantová fyzika či biologie. Je však třeba říct, že tato filiace s vědou není vedena na úkor svébytnosti a autonomie metafyzického uvažování. (Vzhledem ke skutečnosti, že je poměrně obtížné si tuto knihu v našich končinách opatřit, budu ve své recenzi podrobnější).

První článek s provokativním, poněkud „nearistotelským“ názvem *Form without matter* pochází od anglického profesora logiky a metafyziky E. J. Lowea, narozeného v roce 1950, který přednáší na *University of Durham*. Je autorem pěti knih, z nichž dvě jsou věnovány metafyzice, další epistemologii, filosofií mysli a interpretaci Lockovy knihy *On Essay concerning Human Understanding*. Napsal přes sto článků věnovaných převážně analytické metafyzice, dále filosofické logice, logické sémantice (modální logice), epistemologii, filosofií mysli a filosofií vědy.

Autor ve své studii vychází z dvojí možné interpretace toho, co Aristoteles chápe jako první substanci. Zatímco první názor, pocházející z *Kategorií*, zní, že první substance jsou všední jednotlivé věci, na které si můžeme ukázat (tento kůň, tento

dům), druhý, který má svůj původ v *Metafyzice*, tvrdí, že tyto první substance jsou složeniny a že status první substance nelze připisovat jim, nýbrž především jejich substanciální formě. Tento posun v Aristotelově názoru na substanci je našemu autorovi podnětem k tomu, aby se pokusil o syntézu těchto dvou názorů. K jejich sloučení dospívá tím, že jednotlivinu ztotožňuje se substanciální formou. Hovoří tak o jednotlivé formě. Je třeba říci, že český a snad i čtenář slovenský se s tímto názorem mohli již setkat v článku *Jsou formy obecné nebo individuální?* od autorů Michaela Fredeho a Günthera Patziga (*Jednotliviny a individuální formy*, Pomfíl, Praha, 1993, s. 54–62). Rozdíl mezi těmito autory je však v tom, že zatímco němečtí autoři dospívají explicitně „pouze“ k tvrzení, že formy jsou individuální, náš autor jde dál a zpochybňuje, prostřednictvím kalkulu individuí (tzv. mereologie) a pojmu trvajících či persistujících identity objektu v čase, samotné jádro hylemorfické doktríny, tedy fakt, že jednotlivina je „složeninou“ formy a látky.

Tohoto „nearistotelského“ cíle (ač se sám k Aristotelovi často hlásí) autor dosahuje odmítnutím první látky, která jako jakýsi „lockovský“ nahý materiální substrát je pro našeho částečně empiricky založeného autora pojem zcela „temný“. Namítne-li, že tato první látka je přece čirá možnost (*paene nihil*), odmítne náš autor tento pojem nejen jako temný a tedy jako empiricky nijak nevykazatelný, ale zároveň jako nesmyslný (s. 6–7). Co se týče formy, jedna z klíčových Loweových myšlenek je, že chápe formu jako *způsob* (modus), kterým jsou jednotlivé materiální části, např. kusu bronzu (látka ve významu látka *nejbližší*), uspořádány tak, že se v daném kusu bronzu „objeví“ bronzová socha. Durhamský metafyzik tvrdí, že tento způsob uspořádání nemůže být, a to v žádném možném kalkulu individuí, části oné bronzové sochy (otázkou zůstává, zda-li aplikace tohoto kalkulu na otázku látky/formy je zcela oprávněná, zda-li kombinaci látka/forma nelze explikovat jiným způsobem). Proto je třeba tento způsob či modus identifikovat, v souladu s tzv. teorií tropů, s jednotlivými vlastnostmi či instancemi vlastností. Tyto vlastnosti pak autor pojímá jako jednotliviny (*tokens*), které stojí v protikladu vůči obecninám, které pojímá jako typy (*types*). (Bohužel autor obecniny v této studii bere jako samozřejmé. Nezdůvodňuje podrobněji jejich existenci, pouze krátce poznamenává, že realismus obecnin potřebujeme, abychom vysvětlili status přírodních zákonů). Zůstává tedy otázka, pokračuje náš autor, *čeho* jsou tyto instance vlastností.

Jsou dvě možnosti. Buď forma náleží soše, nebo bronzu. Druhou možnost autor odmítá. Tvrdí, že pokud by náležela bronzu, měli bychom pouze akcidentální jednotu (např. „bledý Sokrates“, viz poslední esej této studie). Pokud by však tento modus byl vlastností sochy (spíše než bronzu), pak bychom mohli formu identifikovat s jednotlivou vlastností, kterou socha má nutně. Touto jednotlivou vlastností by pak byla vlastnost *být sochou toho a toho tvaru* (s. 8). Vzhledem k tomuto pak platí, že nikoli každá jednotlivá socha *má* jednotlivou instanci obecniny „být sochou toho a toho tvaru“, nýbrž, daleko silněji, že každá taková socha *je* jednotlivou instancí této obecniny.

Autor příspěvku tvrdí, že modální vlastnosti složených objektů (např. bronzová socha) nemohou být následkem (*supervene upon*) charakteru jejich jednotlivých komponentů a vztahů mezi nimi (s. 10). Substanciální, či jak říká Lowe, sortální

termín „býti sochou takového tvaru“ má tu výhodu, že nejen na rozdíle od samotného kompozita formy a látky, ale i na rozdíle od samotného jednotlivého *tvaru* vyhovuje tolik důležitému požadavku persistence (či trvalosti) časových objektů. Forma uchopená prostřednictvím tohoto termínu se pak stává tím, co určuje modální vlastnosti věci. Jinými slovy, určuje to, kterou změnu ta či ona věc může podstoupit, aniž by přestala být tou či onou věcí. V důsledku této „dispozice“ se tak u našeho analytického filosofa z vlastnosti „býti sochou“ či „sošství“ (statuehood) stává „diachronní stálá vlastnost (*property*)“, která je tím, co určuje identitu objektu v čase (s. 11).

Z toho je patrné, že v důsledku této aplikace se autor příspěvku dostává v řadě témat do konfliktu s „tradičními“ interpretacemi. Jedna totiž chápe formu jako něco statického či synchronního, definici dávajícího (definice jako definice formy, *Metafyzika*, Z. 11, 1037a 27–29). Eliminace látky jako metafyzického principu z důvodu empirických má za následek tezi, že pojmy formy a látky nejsou korelativní a že tedy pojem formy bez látky není nesmyslný. Látka, podle našeho autora, tak zcela ztrácí svou metafyzickou funkci jak v otázkách identity, tak v otázkách principu individuace. Tím se autor příspěvku dostává do sporu jak s tradičním tomistickým názorem, že principem individuace je látka (i když signovaná kvantitou), tak s obecným názorem, že nelátková individua musí být nutně *bez rozměrů*.

Pro ilustraci tohoto konfliktu uvedu Loweův argument pro tezi, že principem individuace je forma. Tento argument úzce souvisí s problémem materiální konstituce. Autor statě tvrdí, že identita jednotlivé věci nemůže být vytvářena látkou, z které se daná věc skládá. Věc *mění* svoji látku, z které se skládá (s. 13). Stejně tak je možné (a nejenom možné, ale i skutečné), aby dva druhy entit existovaly na tom samém místě, např. gumový míč a kus gumy „tvořící“ tento míč (*povrch* tohoto míče). Jak můžeme tedy tyto dvě entity rozlišit? Nikoli látkou, protože v té se přece tyto naše dva objekty shodují. Je třeba tvrdit, že to, co vyčleňuje danou jednotlivinu není látka, ale forma. Ta je s to rozlišit *druhy*, které mají zcela odlišné podmínky persistence. (Otázkou, podle mého soudu, zůstává, jestli něco takového jako povrch tělesa je kategorií).

V závěru tohoto článku durhamský metafyzik tvrdí, že výhodou jeho ontologie je skutečnost, že v jistém napětí kloubí výhody substanciální ontologii s tzv. ontologií svazkovou (ontologie tropů). Optimálnost této kontrakce se snaží podepřít aplikací metody *reductio ad absurdum*, kterou tak ukazuje (pro něj neakceptovatelné) důsledky ontologie *ryze* substanciální, která vzhledem k problémům spojeným s nominalismem (který tedy autor odmítá takřkajíc *en bloc*) podobností musí ve svém ontologickém závazku počítat s obecninami. Hlavním nedostatkem této ryze substanciální ontologie (stejně jako tzv. teorie tropů) je to, že nemůže rozlišovat mezi substanciálními a nesubstanciálními obecninami. Dále, v ryze substanciální ontologii nachází spor, protože se zánikem jedné univerzálie na jedné věci by musely zaniknout univerzálie tohoto typu na všech ostatních věcech. Navíc, taková ryzí substanciální ontologie nedokáže vyhovět požadavku, že jedině jednotliviny mohou mít v procesu poznávání kauzální roli (s. 17).

V případě svazkové teorie jde o námitku, že tato teorie nevysvětluje podmínky identity toho či onoho tropu (the *identity-conditions of tropes*). Ontologická závislost

toho či onoho tropu na věci je v tomto případě závislostí na svazku tropů (tzv. teorie svazková). Takováto teorie se dostává do bludného kruhu, tvrdí-li, že tropy jsou identicky závislé na svazku tropů a svazky tropů jsou identicky závislé na jejich konstitutivních tropech. Každá taková teorie, uzavírá autor svou studii, se tedy neobejde bez formy, která určuje nejen kritérium té či oné jednotliviny, ale pomáhá určit čili „vypíchnout“, kdy se jedná o to či ono individuum.

Druhý článek s poněkud nostalgickým titulem *Farewell to substance: A differentiated leave-taking* napsal Peter M. Simons. Přednáší na *University of Leeds*. Jde o autora, který v současnosti rozvíjí myšlenky Stanisława Leśniewského, autora tzv. mereologie. Věnuje se metafyzice, logice, historii logiky, filosofii matematiky, filosofii biologie a historii středoevropské filosofie (!). Je autorem knihy *Parts: A Study in Ontology* Oxford: Clarendon Press, 1987) a knihy *Philosophy and Logic in Central Europe from Bolzano to Tarski. Selected essays* (Dordrecht: Kluwer, 1992).

Poté co uvede pět základních rysů (s. 23–26) či funkcí substance (nezávislé jsoucno; konečný subjekt predikace; to, co individualizuje vlastnosti; to, co zůstává neměnné ve změně; základní objekt reference), se autor dostává ke dvěma účelům své studie: chce zachovat substanční chápání skutečnosti a zároveň popřít, že by pojem substance byl neanalyzovatelný (popírá tedy jeho primitivnost). Jinými slovy, chce prokázat, že zejména vzhledem k vědeckému pokroku, zvláště kvantové fyziky, je klasický pojem substance dnes již neudržitelný. Proto, na rozdíl od Aristotela (*Metafyzika*, 1028a30), hodlá argumentovat pro tezi, že je-li všední (*everyday*) substance dřívější v řádu poznání (*gnósei*), neznamená to nutně, že je dřívější i v řádu bytí (*chronoi*).

Přestože titul druhé kapitoly *Everyday Substance Defended* čtenáře, který je zastáncem substanciální ontologie, nabádá k mírně pozitivnímu očekávání, vůbec to neznamená, že toto očekávání bude naplněno. Jediné, co pro obhajobu všední substance autor činí, je to, že konstatuje, že pojem prostorových a v čase trvajících věcí (tzv. *continuant*s) je natolik zakořeněn v naší běžné řeči a myšlení, že je nemožné ho suspendovat. Obhajobu tohoto „*continuant*“ dokládá autor analogií namířenou proti tzv. *occurrentistům* (C. D. Broad, D. Lewis), tedy autorům, kteří obhajují tzv. ontologii temporálních částí. Autor studie říká, že to, co se v průběhu např. fotbalového utkání děje s hráčem (tzn. že se nachází v jednotlivých temporálních úsecích) neznamená, že by tento hráč takové temporální části za sebou zanechával (tzn. že by byl nějakým objektem s temporálními částmi, tedy tzv. *occurrent*). Spíše by se o temporálních částech mělo hovořit v případě fotbalového zápasu (např. část fotbalového zápasu mezi 15.00 a 15.15). Takovou pro substanci lichotivou analogií však ona „obhajoba“ všedních substancí končí a začíná tvrdá, z pozice revizionistické metafyziky vedená, kritika tohoto pojmu substance (základním rysem vědy je vysvětlit všední substance prostřednictvím základnějších entit, které již nejsou vnímatelné pouhým zrakem).

V třetí kapitole nazvané *Primitivity of Everyday Substance Contested* analyzuje autor substanci prostřednictvím tzv. dvouřadové teorie svazku tropů (s.30-31). Substance se podle této teorie skládá ze dvou skupin tropů, z jádra a periferie (jaké tropy v tom či onom příkladu existují, je záležitostí *aposteriorního* výzkumu).

Součástí jádra jsou tropy, bez kterých dané individuum nemůže existovat. Tropy jádra, které jsou jakousi substancí nekompletní (tzn. vyžadují doplnění periférií), jsou navzájem vázány tzv. závislostí *rigidní*. Tento typ relace pak zajišťuje, že takto vázané tropy slouží jako jakýsi „substrát“, tzn. garantují jednotu a relativní nezávislost substance. V druhé řadě to jsou tropy periférie. Ty mezi sebou vytvářejí daleko volnější svazek. Na své jádro jsou vázány závislostí *generickou*, tj. typem ontologické závislosti, v němž jádro vyžaduje doplnění nikoli těmi a těmi určitými tropy, ale tropy, které náleží pouze k jistému druhu.

Simons se čtenáře snaží přesvědčit, že výhodou této teorie, na rozdíl ontologie substanciální, je její flexibilita a otevřenost. Tato flexibilita se projevuje např. ve filosofické interpretaci obtížně identifikovatelných elementárních částic kvantové fyziky („re-identifikace v čase nemá v kvantové fyzice žádný empirický význam“). Podle ní dvě částice druhu zvaného *boson* (např. dva fotony) mohou být na tom samém místě, v tom samém čase, aniž by se lišily v jediném tropu (tzn. jde o jejich vzájemné „překrytí“). Dojde-li ke kolizi či interakci těchto dvou fotonů, není v principu možné rozlišit, který foton je který, protože není možné „vystopovat“ jejich „životní historie“. Nelze je identifikovat, a tak na ně posléze aplikovat klasický model substance a akcidentu. Z toho důvodu je výhodnější aplikovat na tuto nepředvídatelnost tzv. svazkovou teorii tropů. Domnívám se, přes všechnu úctu k revolučním výsledkům kvantové fyziky, že se autor příspěvku dostává do sporu, když tvrdí, že „ve většině případech jednotlivé fundamentální částice nejsou jednotlivinami“. Nejdříve tyto jednotliviny identifikuje, aby tuto identifikaci posléze popřel (s. 35).

Výčet problematických entit autor rozšiřuje i na entity, které mohou být vnímány pouhým lidským okem. Např. u některých biologických druhů, které se rozmnožují nepohlavně a partogeneticky, je podle něj stejně obtížné tuto (re)identifikaci jednotliviny provést. Jsou to např. organismy, u kterých se dají obtížně zjistit hranice nebo u kterých otázka „jedno či mnohé“ nemá dost dobrý smysl (termity, houby, lišejníky). Nejsou to jen organismy, ale i rozsáhlé neorganické entity, které postrádající jasné hranice (např. slunce, které na svém povrchu je charakterizované velkou nerovností), či entity, které hranice mají, které ale jsou příliš vágní (zeměpisné entity jako např. pohoří, ostrovy, města). Tento výčet uzavírá zmínkou o Já čili osobě, která má pro našeho autora, snad více než výše uvedené entity, substanciálně problematickou, tedy otevřenou strukturu (s. 36).

V závěru tohoto k substanci kritického eseje (jehož nedostatkem podle mého soudu je, že se ke konci stává pouhým výčtem „problematických“ entit) autor upozorňuje, že přestože přírodu musíme zkoumat *a posteriori*, musí tomu být vždy v metafyzickém rámci, který bude maximálně obecný. Nemohu se však ubránit dojmu, že autor studie naznačil daleko více, v čem jsou meze aplikace substanciální ontologie, a to spíše prostřednictvím epistemologie než ontologie, než aby uvedl v sebemenších náznacích nějakou kategorizaci toho, co existovat *může*. Mimo to, přestože na třech stránkách analyzuje substanci prostřednictvím dvouřadové svazkové teorie tropů, domnívám se, že autor, pokud bere realismus obecnin (k této otázce se ale bohužel nevyjadřuje), nezodpověděl otázku, na kterou upozornil již autor statě předcházející.

Co je to, co způsobuje, že červeně na objektu X je odlišná od červeně na objektu Y ? Tedy otázku podmínek identity tropů.

Další článek *A return to form in the philosophy of mind* pochází od Johna Haldanea, který v současné době přednáší teologii v Cambridgi. Zabývá se historií filosofie (zejména vrcholnou scholastikou), metafyzikou, filosofií mysli a filosofií hodnot. Je znám jako kritik „vnitřního realismu“ H. Putnama.

Článek je věnován metafyzickým problémům filosofie mysli. V první části nazvané *Forward to the Present* autor čtenáře podrobně seznamuje s názory v oblasti filosofie mysli od doby behaviorálního chápání mysli u Rylea a Austina přes Geache, Kennyho, Davidsona, Putnama až po 90. léta s jakousi „renesancí“ dualismu (s. 40–48). V druhé části *Back to the Future*, která je překvapivá a potěšitelná pro medievalisty či ctitele Tomáše Akvinského, pak Haldane ukazuje, že jediná uspokojivá ontologická interpretace „přímého realismu“ poznání (termín H. Putnama) je pravidlo Tomáše Akvinského, který v komentáři k Aristotelově spisu *De anima* říká, že *intelligere in actu est intelligibile in actu* (s. 54).

V první části autor rozsáhle reprodukuje Dennettův článek *Current Issues in the Philosophy of Mind* (*American Philosophical Quarterly* 15, 1978, pp. 249–61), z kterého „vypíchl“ pro svůj účel dvě důležité informace: (1) v 60. a zejména 70. letech došlo v otázkách teorie povahy mysli k prudkému nárůstu naturalistických tendencí se snahou odstranit mysl z oblasti kauzálního mechanismu, což mělo za důsledek pohrdání jakýmkoli typem dualismu. (2) Dále to byla Dennettovo dvojí „proroctví“ pro filosofii mysli. V jednom, pro něj optimistickém, této filosofické disciplíně předpovídal, že různé druhy bádání splynou v široký proud fyzikalistického funkcionalismu. V druhém, realistickém, tvrdil, že tento konsensus bude vystřídán pluralitou různých teorií.

Až do začátku 90. let bylo zřejmé, že je to zejména Donald Davidson, který svým anomálním monismem (termín mající svůj původ v článku *Mental events* z roku 1970) byl tím, kdo, mohu-li to tak říci, udával tón době. V 90. letech však, jak Haldane ukazuje, se situace výrazně změnila. Např. antologie z roku 1994 *The Mind-Body Problem: A Guide to the Current Debate* se z poloviny věnuje kritice reduktivního naturalismu a provádí výklad různých dualistických pozic. Je třeba zdůraznit, že tato změna s sebou nepřinesla jen větší „konkurenceschopnost“ dualismu, ale zároveň i daleko větší pluralitu „na trhu teorií“ v oblasti filosofie mysli, uzavírá první část Haldane.

V druhé části autor přistupuje k řešení třech zásadních problémů filosofie mysli, tj. k problému osoby, myšlení a jednání. Tyto problémy řeší odvážně prostřednictvím pojmů formy a látky a dvou klasických „pouček“ Tomáše Akvinského. Jde o diktum z jeho komentáře ke spisu *De anima – agere sequitur esse* a o již výše citovanou větu. Nejdříve se autor zabývá otázkou intencionality, kterou podrobil zkoumání zejména ve svých diskusích s H. Putnamem.

Autor začíná kritikou klasické verze „reprezentacionalismu“ (zejména Descarta a Locka). Podle nich tím, co bezprostředně poznáváme, nejsou věci extramentální reality, ale mentální reprezentace (obrazy, ideje, věty). Toto pojetí intencionality, jak

ukazuje nejen Haldane, ale i H. Putnam, má katastrofální důsledky jak pro metafyziku, tak i pro epistemologii. Haldane souhlasí s tzv. „přímým realismem“ či s tzv. novou verzí „representacionalismu“ H. Putnama, podle kterého nevnímáme vizuální zkušenosti, nýbrž je máme. Proto také můžeme vnímat věci, které jsou „tam venku“ (s. 53–54). Autorova zásadní námitka spočívá v tom, že Putnam nevysvětluje *jak je vůbec možné*, že vnímání „dosáhne“ na věci „tam venku“. Je přesvědčen, a to je typickým znakem jeho myšlení, že není možné zastávat epistemologii bez ontologie. Ontologie, která má tento, jinak tajemný, fakt vysvětlit, spočívá v tvrzení, které je *in nuce* obsaženo v Tomášově diktu *intelligere in actu est intelligibile in actu*. Tzn. objekt a myšlenka sdílí tutéž formu (s. 55).

Další „polovičatost“ Haldane nachází v Putnamově tvrzení, že fixování reference *a parte mundi* spočívá pouze a jenom v účinné příčině. Domnívá se, že takové fixování by se vůbec nemohlo „odehrát“, pokud by „médiem“ byla pouze příčina účinná. Neplatí, že by samotná účinná příčina byla „kvantitativně“ nedostatečná pro fixování reference *a parte mundi*. Naopak ona s sebou nese až příliš mnoho vztahů (mohli bychom říct afikací) k tomu, aby jeden z nich vyvstal jako základní pro vzájemný sémantický vztah (s. 56). Je proto nezbytné, navrhuje moderní propagátor sv. Tomáše, vzít v úvahu, dnes tolik nepopulární, příčinu *formální*. Účinná příčina se pak stane jakýmsi „vehiklem“, které zprostředkovává sdělení formy. Forma je to, co strukturuje objekt, myšlenku a pohyb mezi nimi. Strukturuje nejen proces vnímání, ale i chtění. Vysvětluje nám, tvrdí Haldane, např. holý fakt, že osoba A chtěla odejít, a to aniž bychom museli podat výčet všech neurofyziologických procesů v organismu A (s. 59).

V závěru článku autor statě uvádí dva důsledky své hylemorfické koncepce pro filosofii jednání. Za prvé, platí-li teze *agere sequitur esse*, neexistuje tzv. problém „jiných myslí“. Za druhé, platí-li, že vnímání, myšlení, ale i jednání má své hylemorfické založení, je třeba říct, že nelze jednotlivé činy psychologicky vysvětlovat jenom kauzálně vědecky prostřednictvím aktivace těch či oněch nervů ap., ale naopak observačně, tedy ne-kauzálně. Všechno vědecké kauzální vysvětlení tak nikdy nedosáhne toho, aby vysvětlilo jednání či vidění *samotné*. Jednání např. potřebuje formu, která v jeho případě je intencí propůjčující se látce jako intencionální forma. V případě vnímání je tato forma *species sensibilis*, které stojí jako forma vůči látce smyslových orgánů.

Autorem čtvrtého článku *Mixing Matters* je Kit Fine, který je v současné době profesorem na *University of New York*. Zabývá se otázkami identity a usiluje o lepší porozumění základním pojmům metafyziky. Je autorem (společně s A. N. Priorem) knihy *Worlds, Times and Selves* (Duckworth, 1977) a knihy *Reasoning with Arbitrary Objects* (Blackwell, 1985).

Autor se ve své studii zabývá na první pohled poměrně specifickým, „chemickým“ problémem „(s)míšení látek“. Diferencovanější pohled však ukáže, že kromě úctyhodné filosofické tradice, kterou za sebou tento pojem smíšení a „mixu“ má (viz např. Anaximénés, Anaxágoras, Empedoklés), hraje tento problém nejen u Aristotela, ale i dnes v problému tzv. metafyzických dispozic roli významnou. V případě

Aristotela jsou pro tuto význačnost důvody dva: (1) každá substance je složena z jakéhosi „mixu“ a (2) každá substanciální změna je jakýsi proces smíšení. Ve své studii se Fine věnuje pouze aspektu statickému, tedy tomu, co lze chápat pod pojmem „mix“ (nikoli tomu, co rozumět pod pojmem proces smíšení).

Fine vychází z Aristotelova textu *Generatione et Corruptione* (327a33–327b10). Zde nachází dvě aporie (hádky), které se týkají otázky smíšení. První aporie se týká statutu smíšených ingrediencí. Druhá pak způsobu, jakým se ingredience při smíšení dělí. První aporie tvrdí, že ingredience v „mixu“ buď zůstávají nezměněny, anebo jsou zničeny. Ani v jednom případě však nemůžeme říct, že tyto ingredience byly smíšeny. Abychom mohli hovořit o skutečném „mixu“, musí ingredience podle Aristotela splnit dvě základní podmínky (327b23–29). První podmínkou je, že každá z ingrediencí musela původně existovat odděleně. Druhou, ingredience již „přítomné“ v „mixu“ musejí být opět od sebe oddělitelné. Druhá aporie, cituje Fine Aristotela (327b31–328a16), pak spočívá v tom, že ingredience se dělí buď na kusy, nebo na částičky. Dělí-li se na kusy, nedochází v přesném slova smyslu k „mixu“, protože tyto kusy již samy nejsou smíchány. Druhá varianta, jak je v Aristotelově systému pochopitelné, nepřipadá v úvahu. Není možné, aby konečné těleso mohlo být rozděleno na nekonečně malé částice. První aporii se Aristoteles pokouší řešit tím, že rozlišuje aktuální a potenciální existenci (327b2–26). Druhou tím, že říká, že ingredience se vzájemně *přizpůsobují*, a tak se unifikují prostřednictvím svých alterací (s. 65).

Fine však tyto odpovědi považuje za pouhá kusá načrtnutí, která vyžadují precizaci. První otázku je, co znamená „vzájemné přizpůsobení“. Podle Aristotela, tvrdí Fine, nemůže jít jen o vzájemné přizpůsobení ingrediencí, tedy akcidentálních rysů, ale zároveň a zejména o kompromis rysů *formálních* (334b16–17). Fine pochybuje, zda smíšení dvou ingrediencí je pouze výsledek jakéhosi kompromisu v jejich formách. Navíc také popírá, že být „mixem“ znamená mít formu elementu ve vhodně modifikovaném způsobu. Např. pro „bublinkovou vodu“ (*bubbly* nebo *fizzy water*), která je „mixem“ vody a vzduchu, mít vodu znamená být „vodovitou“ (*waterish*). Fine je přesvědčen, že takový druh přítomnosti nedostačuje, aby nám zaručil, že něco *je* „mix“. Tuto nedostatečnost lze ukázat na analogii podob rodičů, které jsou nějak „přítomny“ v synovi. Tato přítomnost však nedostačuje, abychom mohli říct, že syn je „mixem“ svých rodičů (s. 68).

V další kapitole, která se jmenuje *The Composition of Form*, Fine prohlubuje svou analýzu pojmu „vzájemného přizpůsobování“ tím, že zapojuje do své úvahy dva základní motivy. Jde o kontrární protiklady a tzv. „prostředníky“ (*intermediates*), kteří se nacházejí mezi těmito kontrárními protiklady, jako je např. Teplý a Studený. Tito prostředníci jsou, jak tvrdí Aristoteles v *Metafyzice* (1057a18), složeny z těchto kontrárních protikladů, (např. v *De Sensu* Aristoteles říká, že různé barvy jsou kombinací černé a bílé, ve *Fyzice* (265a14–16) zase, že každý pohyb je buď v kruhu, buď přímý, nebo z těchto dvou „složený“). Každá forma „mixu“ je podle Aristotela (*Met. A.10*, 993a16–20) poměrem čtyř základních elementů (země, vzduch, oheň, voda). Není však možné, aby forma „mixu“ byla „mixem“ forem svých ingrediencí, protože ty samy jsou kombinací kontrárních protikladů (stejně jako např. jakákoli barva). Pak by totiž např. vzduch byl kombinací Teplého a Mokrého a voda Studeného

a Mokrého. To by ale znamenalo, že naše „bublínková voda“ je zároveň Teplá i Studená, což je spor. Fine se tomu sporu vyhýbá tím, že vlastnosti býti teplý a býti studený bere nikoli jako vlastnosti kategorické (jako *pocítovat* teplo či *pocítovat* chlad), ale spíše jako *dispozice* (můžeme říct *potence*), které jsou pro něj entitami *sui generis*.

V závěrečné kapitole, poté co autor prokázal, že formy ingrediencí jsou v „mixu“ přítomny jako dispozice, chce ukázat, že v takovém „mixu“ jsou přítomny i ingredience samotné. Toto Fine dokládá na případu dvojí možné dekompozice daného „mixu“, v našem případě „bublínkové vody“, kterou označuje **Bm**. Ta se skládá z látky **m** a bublínkovité formy **B**, která je kombinací **W** (voda, *water*) a **A** (vzduch, *air*). Čili naše **Bm** lze tak rozložit na „mix“ forem a *nějaké* látky **(W+A)m**. To však není jediný způsob dekompozice, dalším způsobem je **(Wm+Am)**, tedy složenina dvou jednoduchých složenin. Fine tak dospívá k matematické formulaci identity: **(W+A)m=Wm+Am** (s. 74).

Zdá se mi, že Finovo matematické řešení není bez problémů (obě námitky jsem našel u Alana Codea v jeho článku *Potentiality in Aristotle's science and metaphysics*, *Pacific Philosophical Quarterly* 76 (95), 405–418). Za prvé, Fine tvrdí, že **Wm** a **Am** mají *stejnou* látku **m** (s. 74), která je podmínkou pro to, aby obě ingredience byly v „mixu“, aniž by se rozdělily na kusy či částice (viz druhá aporie). Jeho analýza, s aristotelskými ambicemi, však ve skutečnosti vyžaduje, aby oba elementy „mixu“ podléhaly hylemorfické analýze. Z tohoto pohledu je pak zřejmé, že Fine při výkladu „složenosti“ základních prvků zcela opomíjí jejich metafyzickou složenost. Bere v potaz pouze to, že tyto prvky se skládají z kontrárních „fyzikálních“ kvalit jako Teplé nebo Studené. Nemá-li být jeho analýza polovičatá, je třeba zdůraznit, že tyto základní prvky nemohou být složeninami ničeho jiného než substanciální formy a *první látky*, která zde plní dvojí funkci, a to funkci persistující látky při transformaci základních prvků a funkci toho, o čem se predikuje. Druhou námitku, kterou lze chápat také jako variantu námitky první, je Codeovo tvrzení, že rozklad „mixu“ na **(W+A)m** není ničím více než pouhou *pojmovou* variantou **Wm+Am**. Tato pojmová varianta pak může vysvětlit pouze to, že poměr elementů **(W+A)** je vypovídán o nějaké látce, která má formu **(W+A)**. V žádném případě však, že tyto elementy jsou v „mixu“ *přítomné*.

Pátý článek *On the Unity of Compound Things: Living and Non-living* pochází od autorské dvojice Joshua Hoffman a Gary S. Rosenkrantz. Oba přednáší na *University of North Carolina* v městě Greensboro. Jsou autory tří knih o metafyzice, jako např. *Substance Among Other Categories* (Cambridge University Press, 1994), *Substance: Its nature and Existence* (Routledge, 1990). Kromě metafyziky se také zabývají filosofií náboženství. V současné době bádají v oblasti rozdílu jednoty živých a neživých substancí (a to ve vztahu k otázce osobní identity).

V krátkém úvodu autoři rozdělují čtyři druhy tělesných substancí na dvě skupiny, z nichž první jsou substance ontologicky „věrohodné“ (složené kusy hmoty a živé organismy) a druhé substance ontologicky „podezřelé“ (artefakty a neživé přírodní formace). Autoři se rozsáhle věnují povaze unifikujících kauzálních relací (princip

jednoty), které spojují části ontologicky „věrohodných“ substancí. Tuto unifikující povahu kauzálních relací chtějí hledat mezi dvěma extrémními kritérii toho, co to znamená být tělesnou složeninou. Jedno z kritérií spočívá v tom, že části fyzikální složeniny musejí být doslova *spojité* a tělesně neoddělitelné. Takové kritérium by však splnily snad jenom atomy. Druhé kritérium pak obhajuje tezi, podle které *jakákoli* skupina tělesných částí, byť i značně rozptýlená, vytváří tělesnou substanci (např. dav lidí). Vyvarováním se těchto dvou extrémů autoři chtějí potvrdit stanovisko zdravého selského rozumu (*common sense*), který nám říká, co je a co není jednotné (s. 77).

V případě dvou a více částí složeného kusu hmoty (či mereologické složeniny) lze podle našich autorů sledovat dvě hlavní možnosti unifikujících kauzálních relací. První možností je, že tyto části, popř. objekty, určitým způsobem drží pohromadě (adherence). Jaká je však povaha této adherence? Naši autoři uvádějí tento příklad. Máme-li dřevěný válec, v němž je nějaká část přitlačena či tažena (např. horní polovina dřevěného válce), pak i druhá část (dolní polovina tohoto válce) je přitlačena či tažena stejným směrem. Toto však neplatí, namítají autoři, dáme-li např. spodní část tohoto válce do svěráku. V tomto případě můžeme vidět, že se jednotlivé části chovají jinak, může např. dojít až k samotnému rozpúlení původního kusu dřeva. Této obtíži se autoři snaží vyhnout tím, že hovoří o kauzální relaci **R**, která není jen mezi půlkami daného dřevěného válce, ale i mezi částmi válce sevřeného svěrákem. Povaha této kauzální relace **R** pak spočívá v rovnováze vnitřního pohybu s pohybem vnějším, jinými slovy v *dynamické rovnováze* přitažlivých a odpuzivých sil mezi objekty **x** a **y** (chybí-li první, objekt se rozkládá, chybí-li druhá, objekt se změní v 0-dimenzionální entitu, která postrádá jakékoli části).

Poté tedy již autoři mohou říct, že „přetržité (diskrétní) materiální objekty **x** a **y** jsou spojeny v čase *t*, pokud mezi nimi existuje vztah dynamické rovnováhy **E**, který drží **x** a **y** takovým způsobem, že pro jakýkoli směr *d* je jak (i) fyzicky možné, že **x** je taženo nebo tlačeno směrem *d* tím, že se táhne nebo tlačí **y** směrem *d*, a to díky **E**, který se nachází mezi **x** a **y**, a že je (ii) fyzicky možné, že **y** je taženo a tlačeno směrem *d* tím, že se tahá nebo tlačí **x** směrem *d* díky **E**, který se nachází mezi **x** a **y**“. Tato definice, která je dle autorů pravdivá *a priori*, nám tak, v souladu se zdravým rozumem, umožňuje rozhodnout, kdy jsou dva objekty (či části) spojeny a kdy ne. Využitím této definice a standardního formálního pojmu spojitosti tak dospívají k definici (D3) pojmu přetržitých materiálních objektů $P_1...P_n$, které jsou spojeny *prostřednictvím spojující relace* v čase *t*. Jejich definice (s. 84) zní: „v *t* pro jakékoli dvě z $P_1...P_n$, P_x a P_y , existuje konečný počet spojení, z nichž každé spojuje jedno z $P_1...P_n$ (nebo část z toho) k dalšímu z $P_1...P_n$ (nebo část z toho), čímž můžeme vysledovat dráhu z P_x (nebo části toho) k P_y (nebo části toho)“.

V případě organismů, které jsou tématem třetí kapitoly nazvané *The Unity of a Living Thing*, takové spojení, v tomto případě atomů a molekul, není potřeba. Je tomu tak zejména proto, že fungující organismus je z velké části složen z vody, jejíž molekuly spojeny nejsou. Z toho důvodu autoři hledají jiný typ kauzální relace než ten, který je uveden v (D3). Nacházejí ho v pojmu *funkcionální spojitosti* (s. 88). Rozlišují tak dvojí funkci částí organismu. Základní biologickou aktivitu části organismu (tzv. b-funkce) a přirozeně vybranou biologickou aktivitu části organismu

(tzv. n-funkce). Věrní svému postupu vyjasňovat pojmy prostřednictvím uvádění logicky dostačujících, nikoli nutných, podmínek platnosti autoři podávají osm logicky dostačujících podmínek živých organismů (růst, trávení apod.).

Zajímavý postup autoři volí při vyjasňování pojmu tzv. n-funkci. Klíčovým pojmem je pojem *mezní bod, až do kterého je životní proces organismu nebo jeho mikrostruktura přirozený*. Tento pojem však, jak autoři upozorňují, předpokládá další, tentokrát relaci *životní procesy x nebo mikrostruktura jsou méně přirozené než y*, která je, jak patrné, asymetrická, transitivní a ireflexivní. Příkladem této relace je např. fakt, že životní procesy nebo mikrostruktura lidí s transplantovaným srdcem jsou méně přirozené než životní procesy lidí se srdcem vlastním apod. Máme-li relace tohoto typu, musíme mít i pojem první. Tento stupeň spočívá ve *vrozeném programu* či biologické *informaci* (s. 91).

Další nutnou „komponentu“ každého živého organismu vidí autoři v tzv. *životně důležitých částech* (pro člověka je to např. mozek a srdce). Aristotelické založení našich autorů se projevuje v tvrzení, že některé životně důležité části hrají při organizaci či sjednocování částí organismu roli významnější než jiné (pro člověka je to např. centrální nervová soustava /CNS/, která kontroluje a reguluje i činnost srdeční). Autoři upozorňují, že přestože toto tvrzení je obsahově v rozporu s tím, co říká Aristoteles (podle něj centrálním orgánem je srdce), je nepochybně v intencích toho, co Aristoteles tvrdil (je zachován „tah“ směrem k jedné regulující a kontrolující životně důležité části). Podle přítomnosti, pokračují naši autoři, tohoto orgánu pak dokážeme zjistit, zda např. narozené „monstrum“ je jeden tvor s nadpočetnými orgány, nebo siamská dvojčata. Na námitku, že tvrzení, že živý organismus má takovou centrální část, není pravda *a priori* nutná, autoři odpovídají tím, že jde o pravdu, termín pocházející od S. Kripkeho, nutnou *a posteriori*, tj. strukturální esenci (obsahující informaci, uhlikové makromolekuly a molekuly vody apod.).

Tato studie vykazuje poměrně vysokou, a podle mého soudu místy zbytečnou formalizaci. Nicméně jedna z její velkých devíz spočívá ve vysoké praktičnosti a aktuálnosti. Pomáhá nám totiž v případě mereologických složenin určit *proč* tyto a ne jiné složené kusy hmoty drží pohromadě a proč je tedy považujeme ve svém přirozeném pohledu za jednotné celky. V případě živých organismů nám prostřednictvím „panující“ ústřední části a vrozeného programu (*blueprint*) poskytuje kritérium pro rozlišení těch případů, v nichž některá živá jsoucna vytvářejí a nevytvářejí samostatný živý organismus (např. jako neregulovatelné maligní buňky, parazitní životní procesy, životní procesy plodu udržované životními procesy matky, případy symbiotických životních procesů apod.).

Autorem posledního článku *Sameness without identity: an Aristotelian solution to the problem of material constitution* je Michael C. Rea. Přednáší na *University of Delaware* v Newarku. Zabývá se metafyzikou, starověkou filosofií, filosofií náboženství a epistemologií. Je autorem knihy *Material Constitution: A Reader* (Lanham, MD: Rowman&Littlefield, 1997).

Tématem tohoto článku je výše avizovaný problém *materiální konstituce*. Jde o problém vzájemného vztahu co do svých částí identických objektů A a B, a to za

předpokladu, že se tyto objekty ke svým částem vztahují různým způsobem. Známým příkladem je kus bronzu a socha *Athény*, která je tímto kusem bronzu „konstituována“. Na první pohled vše nasvědčuje tomu, že tato konstituce není nic jiného než pouhá *identita*. To se však při bližším pohledu ukáže jako tvrzení nepravdivé. Lze totiž říct, že přestože jak hrouda, tak socha mají všechny své části stejné, tak se přece jen liší ve svých persistenčních podmínkách (socha nemůže přežít radikální přeskupení svých částí, kus bronzu ano). Na druhou stranu, nemůže se však ani říct, že na piedestalu, na kterém stojí *Athéna* jsou umístěny dva objekty, protože je evidentní, že tam stojí jenom jeden (je nepochybné, že takový objekt intuitivně počítáme jako jeden). Ontolog se tak nachází v paradoxní pozici. Oba pohledy na problém materiální konstituce *Athény* jsou natolik intuitivní, že musíme zároveň konstatovat, že A je identické s B a zároveň A je odlišné od B (v tomto druhém případě oba objekty jsou ve vztahu tzv. *kolokace*).

Řešení problému autor studie nachází v Aristotelově pojmu „akcidentální shodnost“ (*Topika* A7, 103a23–31 či *Metafyzika* D6, 1015b16–22, D29, 1024b30–1). Tento pojem Aristoteles zavádí tehdy, když pojmenovává takové zvláštní „objekty“, jako je např. „sedící Sokrates“ nebo „ležící Alkibiades“ (s. 106). Relace akcidentální stejnosti je tedy jakousi jednotou provizorní, kterou objekt, v našem případě Sokrates, má v čase *t*, kdy exemplifikuje tu či onu obecninu, v případě Sokrata „sedícínost“ (*seatedness*). Přestože se dá namítnout, že je nesmysl hovořit o objektech jako je „sedící Sokrates“ či „ležící Alkibiades“, autor tuto eliminaci (jak bude patrné z jedné odpovědi na námítky v závěrečné části této studie) nepřipouští. Kromě jiného, odmítá i jakoukoli redukci těchto objektů na části. Je přesvědčen, že v běžné praxi věříme v existenci takových věcí jako je např. socha či hrouda bronzu (pro nějakého zloděje nemusí mít žádný význam socha, ale jenom např. zlato).

Akcidentální stejnost má podle našeho mladého autora čtyři základní rysy (s. 107). (1) Je to relace, která platí mezi akcidentální jednotou a její „rodičovskou“ substancí (není překážkou, že v případě se sochou a hroudou bronzu ani jedna entita není opravdová substance). (2) Nejde ani o kontingentní identitu (akcidentálně stejné objekty jsou v jistém smyslu stejné a v jistém smyslu nikoli, což v případě kontingentní identity neplatí). (3) Jde o druh numerické stejnosti, kde objekty jsou „jedním co do počtu“, ale nikoli „jedním co do bytí“. Počítáme objekty A a B jako věc jednu, i když A není identické s B (např. prodáváme-li nábytek, počítáme židle, stoly a skříně po jednom kusu a nikoli po dvou jako židli a dřevo, které je konstituuje). (4) Akcidentální stejnost není *kolokace*. Akcidentální stejnost, na rozdíl od *kolokace*, vyžaduje identitu všech částí obou objektů (lze si představit dvě události, např. dvě šachové hry, které přestože jsou na stejném místě, mají části zcela různé).

V závěrečné části autor uvádí čtyři možné námítky vůči tomuto pojmu „akcidentální stejnosti“ (s. 110). Uvedu pouze dvě nejzajímavější. První říká, že jistý prostor R je vyplněn látkou, která je uspořádána tak, že vytváří jeden „objekt“ a zároveň i tak, že vytváří objekty dva (R je vyplněn látkou, která je uspořádána jak „hroudovitě“ tak „sochovitě“). Namítající se může zeptat jaké jsou *jeho* esenciální vlastnosti takového (tj. toho „objektu“)? Rea tvrdí, že na tuto otázku odpovědět nejde, protože přivlastňovací zájmeno „jeho“ je dvojznačné. Referuje jak k „hroudě“, tak k

„soše“. Pokud je Aristotelovo řešení problému materiální konstituce pravdivé, pak je třeba přijmout ten fakt, že ambivalence zájmena „jeho“ se nemusí objevit jen v případě numericky odlišných entit, ale i v případech akcidentální stejnosti. Druhá námitka pak může tvrdit, že Aristoteles by se v případě problému materiální konstituce nerozhodl pro výše uvedené řešení, ale pro řešení eliminativistické. Popřel by, že existuje něco takového jako hrouda a tvrdil by, že existuje pouze *Athéna*. Toto své rozhodnutí by zdůvodnil hierarchickým uspořádáním forem, tzn. že např. pojem formy hroudy organické tkáně či v našem případě hroudy bronzu by nebyl příkladem této formy. Autor statě však s tímto nesouhlasí. Tvrdí, že rodí-li se nějaký člověk, pak jistě pochází z jakési hroudy organické tkáně. Tato hrouda tkáně však, přijmeme-li, jak chce námitka, jakousi detronizaci formy hroudy tkáně, však v tom okamžiku přestává existovat. Co tedy přetrvává? Má-li platit, že substanciální změna u Aristotela není jen pouhou výměnou jedné věci za druhou, ale změnou skrze totéž, pak tato interpretace pravdivá být nemůže, uzavírá svou studii Rea.

Je patrné, že přednost sborníku *FORM AND MATTER, Themes in contemporary metaphysics* spočívá v jeho pestrosti (jsou zde uvedeny problémy vycházejících z rozdílných pozic, které dospívají k různým více či méně aristotelcky ortodoxním názorům). Velkým kladem studii tohoto sborníku je fakt, že tato pestrá paleta přístupů a východisek se vždy vztahuje k jednomu tématu, k problému substance. Sborník ukazuje, že je to dnes zejména, nikoli výlučně, problém identity a principu individuace, které jsou dnes jakýmsi „vstupními branami“ do aristotelcky pojaté substanční ontologie. V rámci takto pojaté ontologie je tento sborník také důkazem toho, že to není jen Aristotelův *Organon* (zejména jeho *Kategorie*), ale i jeho další spisy (zejména *Metafyzika*), které současným představitelům analytické metafyziky poskytují témata a pojmy umožňující řešení závažných logických a metafyzických problémů. Posledním, a snad nejdůležitějším přínosem sborníku je skutečnost, že četba výše uvedených studií vede čtenáře k náhledu, jak povrchní a nediferencované někdy jeho odmítání substančních ontologií může být. Přestože tento sborník není podle mého soudu tím nejlepším úvodem do problémů současné analytické metafyziky (jako vhodný úvod doporučuji zejména knihu M. J. Louxa *The Introduction to Contemporary Metaphysics*), doporučuji ho k vážné četbě těm, pro které substanciální myšlení ještě zcela neztratilo svou přitažlivost.

Daniel Heider